

А. М. Гніздилов, аспірант Національної академії державного управління при Президентіві України

НЕТАРИФНЕ РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: МЕТОДИ ТА ІНСТРУМЕНТИ

Державна зовнішньоекономічна політика реалізується шляхом використання митно-тарифних і нетарифних методів регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Нетарифні методи регулювання застосовуються в разі необхідності створення особливих умов для торгового обігу товарів чи послуг, з урахуванням інтересів держави. У статті висвітлено основні методи та інструменти нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

Государственная внешнеэкономическая политика реализуется путем использования пошлинно-тарифных и нетарифных методов регулирования внешнеэкономической деятельности. Нетарифные методы регулирования используются в случае необходимости создания особых условий для торгового оборота или услуг, с учетом интересов государства. В статье освещены основные методы и инструменты нетарифного регулирования внешнеэкономической деятельности.

Implementation of state of foreign policy carried out by use of customs tariff and non-regulatory methods of foreign trade activities. Non-tariff methods of regulation used in case of necessity to create special conditions for trade turnover of goods or services, taking into account the interests of the state. This article reviews basic methods and tools of non-tariff regulation of foreign economic activity.

Ключові слова. Державна зовнішньоторговельна політика, нетарифне регулювання, ліцензування, квотування, протекціонізм, ембарго.

Вступ. Вхідження України у світову економічну систему передбачає розроблення чітко визначеної і зваженої державної зовнішньоекономічної політики, яка потребує принципово нових підходів до вдосконалення механізму регулювання зовнішньої торгівлі.

Актуальність удосконалення методів та інструментів нетарифного регулювання зовнішньої торгівлі обумовлена такими чинниками гальмування розвитку економічних процесів, як:

- структурна деформація вітчизняного виробництва;
- низька конкурентоздатність національних товарів та послуг;
- нерациональна структура зовнішньої торгівлі;
- невідповідність суб'єктів ЗЕД до високоефективних форм зовнішньоекономічних зв'язків;
- недостатня визначеність напрямів і недосконалість механізмів входження економіки України у світову господарську систему;
- необхідність забезпечення економічної безпеки держави в умовах глобалізації.

© А. М. Гніздилов, 2010

У науковій та спеціальній літературі авторами багато уваги приділяється питанням митно-тарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, слід відзначити праці В. Голомовзого, Л. Панкової, Ю. Григор'єва, А. Басака, І. Дахна, Н. Калиновської, В. Саяпіна, В. Поєдинка, О. Гребельника, С. Ківалова, К. Владимірова, В. Науменка, П. Пашка, Л. Пісьмаченко, В. Русакова, В. Сухарського, В. Саллі, Ю. Трифонова, В. Швеця та ін. Так, В. Бабак вивчає різні види нетарифного регулювання та порядок їх застосування. У своїх статтях він докладно розглядає випадки, за яких застосовується реєстрація контрактів, ліцензування і квотування зовнішньоекономічних операцій, види експортних ліцензій, порядок отримання ліцензій на експорт товарів, види експортних квот тощо [1–3]. Продовження теми ліцензування і квотування знаходить відображення у статті А. Грицяя [4]. Ступінь значущості нетарифного регулювання в системі міжнародних економічних відносин проаналізував К. Борисов, який розглядає загальні принципи і норми міжнародного митного права, методи запровадження в життя митної справи, чинники, що впливають на розвиток міжнародної митної законотворчості за різними напрямками державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, в тому числі заходи нетарифного характеру [5].

Однак постійне оновлення методів та інструментів нетарифного регулювання, недосконалість їх класифікації обумовлює необхідність продовження наукових досліджень проблем методології нетарифного регулювання в Україні.

Постановка проблеми. Мета статті полягає в розкритті сутності й класифікації методів та інструментів нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності на основі узагальнення міжнародного досвіду та практичних надбань в Україні.

Результати дослідження. Важливою складовою реалізації державної зовнішньоекономічної політики є нетарифне регулювання. Нетарифні методи регулювання міжнародної торгівлі – це комплекс заходів обмежувально-заборонного характеру, що перешкоджають проникненню іноземних товарів на внутрішні ринки та стимулюють розвиток експортного потенціалу держави як суб'єкта світогосподарських зв'язків [6].

На перший погляд, засоби нетарифного регулювання не мають такого суттєвого впливу на зовнішню торгівлю, як митно-тарифні, але у зв'язку зі своєю національною належністю й особливостями застосування вони є головним регулювальним фактором обсягів зовнішньоторговельних операцій у режимах експорту та імпорту. Так, за результатами досліджень В. Сухарського, у кризові воєнні роки механізми ринкового регулювання економіки капіталістичних країн у сфері зовнішньої торгівлі, що базувалися на вартісних регулюв-

них засадах, виявилися неефективними і зазнали певних змін. В умовах війни держава у сфері зовнішньої торгівлі суворо контролювала ввезення і вивезення товарів, щоб захистити інтереси національної економіки і монополістичного капіталу. Автор наголошує, що в тяжкі для країни періоди з метою централізації витрат і надходжень валютних ресурсів, забезпечення сировиною й дефіцитними матеріалами найбільш важливих галузей економіки у сфері зовнішньої торгівлі здійснювалося пряме адміністративне державно-монополістичне регулювання, де особливого значення набувають кількісні обмеження. У роки Другої світової війни і в перші повоєнні роки кількісні обмеження застосовувалися майже у всіх капіталістичних державах щодо більшої частини товарообігу. У перші повоєнні десятиліття кількісні обмеження імпорту застосовувалися більшістю капіталістичних держав та поширювалися на значну кількість товарів. Зокрема, в Англії в 1954 р. було встановлено, що ввезення всіх товарів має здійснюватись тільки за ліцензіями міністерства торгівлі. Аналогічні або близькі за формою та змістом закони чинні нині в багатьох країнах світу. З початку 60-х рр. сфера використання кількісних обмежень почала дещо скорочуватись. Проте всі капіталістичні держави зберегли кількісні обмеження в арсеналі методів регулювання зовнішньої торгівлі. У першій половині 70-х рр. розвинуті капіталістичні країни, а також країни, що розвиваються, застосовували в різному обсязі кількісні обмеження імпорту й експорту товарів. У ці роки під дію кількісних обмежень підпадало від 20 до 50 % імпорту сільськогосподарських товарів у США, Японії та країнах ЄС і від 10 до 15 % імпорту промислових виробів [7, 250–255].

У періоди стабільного (безкризового) економічного розвитку співвідношення між вартісними й адміністративними важелями державно-монополістичного регулювання зовнішньої торгівлі, як правило, змінюється на користь перших. Але в періоди економічних та фінансових криз терези державного управління зовнішньоекономічною діяльністю знову схилиються до широкого застосування нетарифних методів регулювання. Тому наразі кількісні обмеження займають значне місце в арсеналі торгово-політичних засобів боротьби за міжнародні ринки збуту. При цьому мета кількісних обмежень – захист економічних інтересів національних монополій у конкурентній боротьбі за торгової експансію на світовому ринку.

Якщо говорити про світову практику використання нетарифних методів, то слід зазначити, що ставлення до використання нетарифних методів регулювання у світовій практиці достатньо неоднозначне, а іноді й досить суперечливе.

З одного боку, Генеральна угода з тарифів і торгівлі (ГАТТ) і Світова організація торгівлі (СОТ), яка почала функціонувати з 1995 р., офіційно ставлять завдання максимально можливого скасування таких заходів і переходу до регулювання зовнішньої торгівлі винятково тарифними методами. З іншого – використання методів тарифного регулювання, зокрема зниження середнього рівня митних ставок, не дає повного уявлення про рівень реального протекціоністського захисту внутрішніх ринків розвинутих країн, що викликано низкою об'єктивних чинників, а саме:

- скорочення середнього рівня митних ставок може відбуватися за рахунок ставок, що вже втратили своє торговельно-політичне та економічне значення, при тому, що ставки на “чутливі” товари залишаються високими;

- в умовах зближення рівнів продуктивності праці, витрат виробництва, внутрішніх і зовнішньоторговельних цін розвинутих держав навіть порівняно невисокі ставки мита забезпечують захист внутрішнього ринку;

- за невисокої номінальної ставки мита можна забезпечити значний рівень протекціоністського захисту внутрішнього ринку за умови диференціації ставок мита на готову продукцію і сировину та напівфабрикати, що використовуються у її виробництві. Чим більша різниця між цими ставками, тим вищий ефективний рівень тарифного захисту.

Перелічені вище чинники свідчать про те, що регламентація ГАТТ умов використання засобів митно-тарифного регулювання, в тому числі вимоги щодо зниження середнього рівня митних ставок, не виключають можливості досягнення за допомогою митної політики певних протекціоністських цілей, хоч, безумовно, суттєво обмежують ці можливості. Тому в міжнародній торгівлі спостерігається розширення практики використання нетарифних засобів регулювання зовнішньої торгівлі, що перетворилися на основні інструменти протекціонізму. Тому всі країни світу, включаючи ті, що входили в ГАТТ з дня підписання і які стали членами СОТ з початку її діяльності, використовують різноманітні форми нетарифного регулювання зовнішньої торгівлі. Деякі нетарифні заходи не можуть бути усунені, оскільки відображають внутрішню економічну політику у сфері торгово-економічних відносини з іншими країнами. Також є узаконені міжнародною торговою системою заходи нетарифного регулювання, а саме захисні заходи, що мають за

мету в установленому порядку запобігти або пом'якшити шкоду, яка завдається національній економіці різким зростанням імпорту іноземних товарів, а також заходи, спрямовані на припинення недобросовісної конкуренції з боку іноземних експортерів.

У цілому, еволюція механізмів державного регулювання у світі, з одного боку, спрямована на стимулювання експорту, з іншого – на обмеження імпорту й захист вітчизняного виробника та охоплює незначний період часу, що дозволяло вченим виділити декілька етапів їх розвитку. При цьому використовуються різні методи, способи і прийоми адміністративного – нетарифного регулювання, дослідження сутності і значення яких важливе для розуміння основ формування державної зовнішньоекономічної політики.

Наразі у світі існує кілька підходів до визначення та класифікації нетарифних методів регулювання. За класифікацією, прийнятою ООН, вони поділяються на три категорії [8, 26]: зовнішньоторговельні заходи, які спрямовані на пряме обмеження імпорту (експорту) для захисту провідних галузей національного виробництва (ліцензування, квотування, антидемпінгове мито, компенсаційні мито і збори, “добровільне” обмеження експорту, цінові преференції, імпорتنі депозити, експортні субсидії тощо); опосередковані заходи обмеження зовнішньої торгівлі (митні формальності, технічні стандарти і норми, санітарні й ветеринарні норми, вимоги до пакування і маркування тощо); заходи, дія котрих безпосередньо не поширюється на експортно-імпорتنі операції, але має певний вплив на їх обсяги (регулювання податкових та митних платежів, обсягів виробництва, інвестиційних процесів, участь у міжнародних проектах тощо).

Згідно з класифікацією ГАТТ, нині в міжнародній практиці використовуються заходи нетарифного регулювання, які умовно поділено на п'ять груп.

1. Заходи, що регламентують, обумовлюють і визначають порядок участі держави в зовнішньоторговельних операціях (способи, на яких воно базується, угоди, договори тощо).

2. Комплекс заходів, які об'єднують митні й адміністративні імпорتنі формальності, включаючи методи оцінки митної вартості і визначення країни походження товару, форми товаросупровідних документів і вимоги до їх оформлення, товарну класифікацію тарифів.

3. Стандарти й вимоги, пов'язані з нормами безпеки для національних споживачів та екології, санітарно-ветеринарні норми, вимоги до упакування й маркування товарів.

4. Кількісні та валютні обмеження імпорту й експорту.

5. Обмеження, спрямовані на забезпечення повноти і своєчасності сплати платежів та податків: імпорتنі депозити, зміна дисконтної ставки, прикордонний податковий режим і плаваючі збори.

Весь комплекс перелічених заходів реалізується шляхом економічного (фінансового) впливу та використання інструментів адміністративного регламентування, про які буде сказано нижче.

Оскільки в системі ГАТТ/СОТ як ідеальна модель розглядається регулювання зовнішньої торгівлі тільки за допомогою тарифних заходів, усі інші заходи об'єднано під загальною назвою нетарифних. Класифікаційні схеми, що одержали міжнародне визнання, нині нараховують близько 800 конкретних видів нетарифних заходів.

Найбільш поширені класифікації поділяють нетарифні заходи на вісім груп:

- тарифні заходи;
- паратарифні заходи;
- заходи контролю над цінами;
- фінансові заходи;
- заходи автоматичного ліцензування;
- заходи кількісного контролю;
- монополістичні заходи;
- технічні заходи [9].

Зараз в Україні застосовуються не всі аналізовані нижче нетарифні заходи, але необхідність послідовного захисту вітчизняних інтересів призведе до розширення сфери їх використання. Це підтверджує доцільність і необхідність дослідження системи нетарифного регулювання в цілому.

Усі нетарифні заходи, які використовуються в ролі бар'єрів, можна умовно поділити на дві групи: економічні та адміністративні.

До економічних нетарифних заходів належать:

- паратарифні інструменти (дикретивна митна оцінка, внутрішні імпорتنі та зрівняльні податки і збори),
- заходи стимулювання експорту (демпінг, субсидії, експортне кредитування).

До адміністративних нетарифних заходів належать:

- заборона (ембарго);
- кількісні обмеження (ліцензування і квотування, обмежувальна ділова практика (в тому числі “добровільні” обмеження експорту);
- монополістичні заходи;
- використання з протекціоністською метою стандартів і технічних норм, додаткових митних документів і процедур;
- правові режими;
- торговельні угоди;
- різноманітні види контролю тощо.

Якщо перші діють через механізми ринку та ведуть до подорожчання відповідно імпортних та експортних товарів, то другі, крім ринкових відносин, обмежують доступ імпортних і постачання вітчизняних товарів за кордон.

Зважаючи на зарубіжний досвід, вимоги міжнародного та вітчизняного чинного законодавства, вважаємо, що до класифікації нетарифних методів регулювання слід підходити комплексно, з урахуванням одразу декількох ознак і позицій.

Так, з погляду впливу дії основних адміністративних методів нетарифного регулювання на зовнішньоекономічну діяльність вони діляться на прямі та непрямі методи нетарифного регулювання (рис. 1).

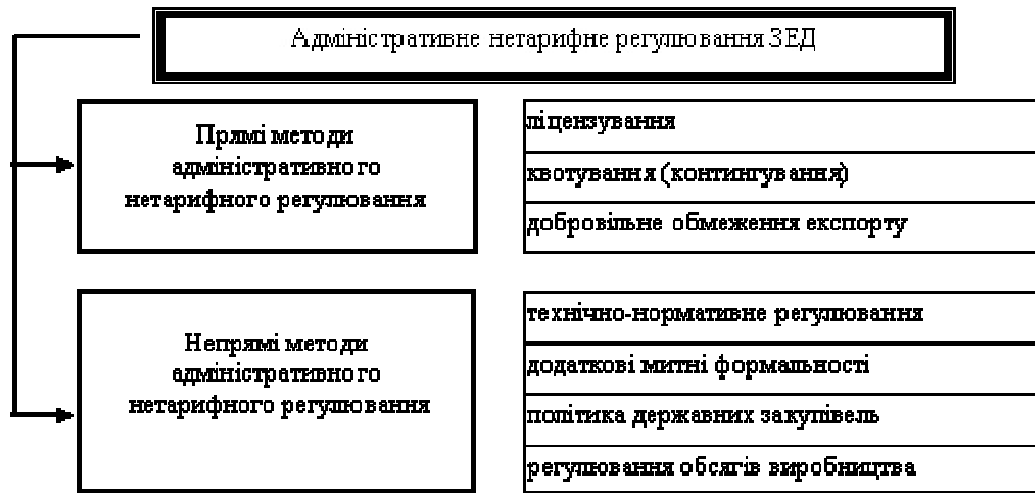

Рис. 1. Методи адміністративного нетарифного регулювання за ознакою їх впливу на розвиток зовнішньоекономічної діяльності

Прямі заходи нетарифного регулювання полягають у встановленні державою кількісних обмежень при експорті та імпорті окремих категорій товарів. Кількісні обмеження – адміністративна форма нетарифного державного регулювання торговельного обороту, що визначає кількість і номенклатуру товарів, дозволених до експорту або імпорту. Вони можуть застосовуватися за рішенням уряду однієї країни або на основі міжнародних угод, що координують торгівлю певними групами товарів.

Кількісні обмеження є формою державного регулювання умов виходу підприємств на зовнішній ринок. Застосування даних методів призводить до підвищення ціни імпортованих (експортних) товарів, що, у свою чергу, зменшує обсяги їх імпорту (експорту). Кількісні обмеження встановлюються через квотування, ліцензування та добровільне обмеження експорту. Квота – кількісний нетарифний засіб обмеження експорту або імпорту товару певною кількістю або сумою на певний проміжок часу. Квоти експортні вводяться відповідно до міжнародних стабілізаційних угод, що встановлюють частку кожної країни в спільному експорті певного товару, або урядом окремої держави для обмеження вивезення товарів, дефіцитних на національному ринку. Квоти імпортові вводяться національним урядом для захисту вітчизняних товаровиробників, досягнення збалансованості торговельного балансу, регулювання попиту і пропозиції на внутрішньому ринку, а також як відповідь на дискримінаційну торговельну політику інших держав.

Ліцензування – регулювання зовнішньоекономічної діяльності через дозвільний пакет документів, що видається державними органами на право експорту або імпорту товару в певних кількостях на певний проміжок часу.

Добровільне обмеження експорту – кількісне обмеження, що ґрунтується на зобов'язанні одного з партнерів обмежити (не розширювати) обсяг експорту, взятому на себе в рамках офіційної міждержавної угоди про встановлення квот на експорт товару. Добровільне обмеження експорту, як правило, вводиться урядом країни під політичним тиском іншої, більш впливової країни (групи країн), що імпортує свою продукцію, аби уникнути односторонніх обмежувальних заходів даної країни (групи країн) на імпорт у разі відмови “добровільно” обмежити експорт.

Непрямі методи опосередковано впливають на розвиток експортно-імпортованих операцій. Вони включають прийоми технічно-нормативного регулювання, додаткові митні формальності, регулювання політики закупівель, регулювання обсягів виробництва.

Технічно-нормативне регулювання – вимога дотримання національних стандартів, одержання сертифікатів якості на імпортовану продукцію, специфічного маркування й пакування товарів, дотримання санітарно-гігієнічних норм та інші вимоги, встановлені законодавством країни. До технічних заходів належать: технічні умови, яким має відповідати продукція; вимоги до інформації, яку вона повинна містити (країна походження, вага, спеціальні позначення для небезпечних речовин тощо); вимоги до інформації для споживача, яку повинна містити етикетка; вимоги до маркування (матеріал, спосіб пакування); вимоги контролю, інспекції (у

митних лабораторіях) і карантину (стосовно живих тварин і рослин); вимоги до інформації про продукт (перелік компонентів, поради щодо використання і зберігання).

Додаткові митні формальності – вимоги надавати більш докладну інформацію, ніж та, яка міститься в митній декларації, вимоги щодо використання конкретних пунктів пропуску, шляхів переміщення окремих категорій товарів, видів транспорту і т. ін.

Регулювання політики закупівель – установлення певних вимог щодо обмеження переліку країн-постачальниць та проведення тендера серед постачальників певних видів імпортованого товару за програмами, що фінансуються з державного бюджету (наприклад, лікарських засобів, медичного обладнання тощо).

Регулювання обсягів виробництва – метод торгової політики держави, що законодавчо встановлює частку кінцевого продукту у внутрішньому товарообороті, яку має виготовити національний виробник (наприклад, обмеження посівів цукрового буряку).

За видами нетарифне регулювання класифікується залежно від *типу дозвільних документів та органів, що їх видають*, таким чином: ліцензування, облік-реєстрація зовнішньоекономічних контрактів, сертифікація імпортованої продукції, контроль державних органів та ін. (рис. 2) [2, 22].

Отже, зважаючи на існуючу систему дії методів нетарифного регулювання суб'єктові зовнішньоекономічної діяльності слід насамперед пройти процедуру отримання дозвільних документів від певних державних органів, висновки яких є підставою для отримання права на здійснення експорту (імпорту), наприклад: ліцензії, картки реєстрації-обліку контракту тощо. Крім того, товари, що імпортуються на територію України, підлягають обов'язковій сертифікації на предмет відповідності фармакологічним, санітарним, фітосанітарним, ветеринарним та екологічним нормам, тому учасники ЗЕД мають ще додатково пройти відповідні процедури з отримання даних дозвільних документів. Зауважимо також, що до товарів, які імпортуються на територію України, застосовується національний режим сертифікації.

Рис. 2. Класифікація нетарифного регулювання за видами, органами державного регулювання і типом дозвільних документів

Висновки. Нетарифні методи є методами адміністративного впливу. Застосування нетарифних методів – ефективний засіб регулювання зовнішньоекономічної діяльності шляхом установлення певних вимог до суб'єктів господарської діяльності. Проте під час формування державної зовнішньоекономічної політики необхідно зважено підходити до застосування цих методів, керуючись насамперед національними інтересами держави.

Література

1. Бабак В. ВЭД – не мед, но как на свете без нее прожить? / В. Бабак // Частный предприниматель. – 2000. – № 18. – С. 28–30.
2. Бабак В. Когда таможня дает добро / В. Бабак // Частный предприниматель. – 2001. – № 2. – С. 22–24.
3. Бабак В. О лицензиях и квотах / В. Бабак // Частный предприниматель. – 2001. – № 3. – С. 22–26.
4. Грицай А. Лицензии и квоты во внешнеэкономической деятельности / А. Грицай // Все о бухгалтерском учете. – 2001. – № 42 (588). – С. 25–27.
5. Борисов К. Г. Международное таможенное право : учебное пособие / К. Г. Борисов. – М. : РУДН, 1997. – 224 с.
6. Пісьмаченко Л. М. Державне управління зовнішньоторговельною діяльністю в Україні: регулювання та контроль : монографія / Л. М. Пісьмаченко. – Донецьк : Юго-Восток Лтд, 2008. – 366 с.
7. Сухарський В. С. Управління зовнішньоекономічною діяльністю: теорія, методологія, практика / В. С. Сухарський. – К. : ТАНГ, 2001. – 368 с.
8. Саллі В. І. Основи зовнішньоекономічної діяльності / Саллі В. І., Трифонова О. В., Швець В. Я. – К. : Професіонал, 2003. – 176 с.
9. Дюмулен Й. Внешнеторговый режим ведущих зарубежных стран / Й. Дюмулен, В. Пресняков, В. Соколов // Внешняя торговля. – 1996. – № 4. – С. 47–51.